

ПОЛЕМИКИ И ИЗБОРИ

---

*Сборник с доклади
от Международна конференция
Петнадесети славистични четения
София, 16–18 юни 2022 г.*

ТОМ ВТОРИ

Литературознание
Културна антропология

Университетско издателство
„Св. Климент Охридски“

ПОЛЕМИКИ И ИЗБОРИ

*Сборник с доклади от Международна конференция
Петнадесети славистични четения
София, 16–18 юни 2022 г.*

POLEMICS AND CHOICES

*Proceedings of the Fifteenth International
Slavic Studies Conference
16th–18th June 2022, Sofia*

ТОМ ВТОРИ

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ
КУЛТУРНА АНТРОПОЛОГИЯ

VOLUME TWO

LITERARY STUDIES
CULTURAL ANTHROPOLOGY

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

ПРОФ. БОШКО СУВАЈДЖИЧ (СЪРБИЯ)

ПРОФ. ЗВОНКО КОВАЧ (ХЪРВАТИЯ)

ПРОФ. ДЖУЗЕПЕ ДЕЛ АГАТА (ИТАЛИЯ)

ПРОФ. ЛУЦИАН СУХАНЕК (ПОЛША)

ПРОФ. ЛЮДМИЛА УХЛИРЖОВА (ЧЕХИЯ)

ПРОФ. ПАНАЙОТ КАРАГЪЗОВ (БЪЛГАРИЯ)

ПРОФ. МАРГАРИТА МЛАДЕНОВА (БЪЛГАРИЯ)

ORGANISATIONAL COMMITTEE

PROF. BOŠKO SUVAJDŽIĆ (SERBIA)

PROF. ZVONKO KOVAČ (CROATIA)

PROF. GIUSEPPE DELL'AGATA (ITALY)

PROF. LUCJAN SUCHANEK (POLAND)

PROF. LUDMILA UHLÍŘOVÁ (CZECHIA)

PROF. PANAYOT KARAGYOZOV (BULGARIA)

PROF. MARGARITA MLADENOVA (BULGARIA)

СЪСТАВИТЕЛИ: ЕЛЕНА ДАРАДАНОВА, АНИ БУРОВА, АЛБЕНА СТАМЕНОВА,
ВАСИЛ ГЕШЕВ, ЖАНА СТАНЧЕВА, ИНА ХРИСТОВА, КРИСТИЯН ЯНЕВ,
МАРГАРИТА МЛАДЕНОВА, НЕДЯЛКО ЖЕЛЕВ, СЛАВЕЯ ДИМИТРОВА

EDITORIAL BOARD: ELENA DARADANOVA, ANI BUROVA, ALBENA STAMENOVA,
VASIL GESHEV, ZHANA STANCHEVA, INA HRISTOVA, CHRISTIAN YANEV,
MARGARITA MLADENOVA, NEDYALKO ZHELEV, SLAVEIA DIMITROVA

РЕДАКТОР: ЕЛКА МИЛЕНКОВА

EDITOR: ELKA MILENKOVA

ЧУЖДОЕЗИКОВА РЕДАКЦИЯ: БИЛЯНА ВАСИЧ, ВАЛЕНТИН ГЕШЕВ, ДИАНА ИВАНОВА,
ДИЛЯНА ДЕНЧЕВА, ДИМКА САВОВА, ИГОР ДАНИЛЕВСКИЙ, ЛИЛИЯ ЖЕЛЕВА,
МАРГАРИТА МЛАДЕНОВА, МАРТИН СТЕФАНОВ, ОЛЕНА КНИШ, РОСИЦА СТЕФЧЕВА

FOREIGN LANGUAGE EDITORS: BILJANA VASIĆ, VALENTIN GESHEV, DIANA IVANOVA,
DILYANA DENICHEVA, DIMKA SAVOVA, IGOR DANILEVSKIY, LILIA ZHELEVA,
MARGARITA MLADENOVA, MARTIN STEFANOV, OLENA KNYSH, ROSITSA STEFCHEVA

© 2024 Елена Дараданова, Ани Бурова, Албена Стаменова, Васил Гешев, Жана Станчева,
Ина Христова, Кристиан Янев, Маргарита Младенова, Недялко Желев, Славея Димитрова,
съставители

© 2024 Антонина Георгиева, корица

© 2024 Факултет по славянски филологии

© 2024 Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN 978-619-7433-85-2 (мека подвързия)

ISBN 978-619-7433-86-9 (pdf)

СЪДЪРЖАНИЕ / CONTENTS

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ / LITERARY STUDIES

СТАРИ ЛИТЕРАТУРИ / OLD LITERATURES

СНЕЖАНА Ј. МИЛОЈЕВИЋ. ПОЛЕМИКА ИЗМЕЂУ САВРЕМЕНОГ И МЕДИЕВИСТИЧКОГ ПОИМАЊА ПОЈМА СТРАДАЊЕ / 15

SNEŽANA MILOJEVIĆ. CONTROVERSY BETWEEN THE MODERN AND MEDIEVAL UNDERSTANDING OF THE TERM “PASSION” / 15

РЕГИНА КОЈЧЕВА. ОСПОРВАНИЯТ ИЗОСИЛАБИЗЪМ НА СТАРОБЪЛГАРСКАТА ХИМНОГРАФИЈА / 26

REGINA KOUCHEVA. THE CONTESTED ISOSYLLABISM OF THE OLD BULGARIAN HYMNOGRAPHY / 26

ИГОРЪ ДАНИЛЕВСКИЈ. „ВНУТРЕННИЙ МОНОЛОГ“ ДАНИИЛА ЗАТОЧНИКА / 34

IGOR DANILEVSKIY. DANIIL ZATOCHNIK’S “INNER MONOLOGUE” / 34

ЛАНОРКА ПЛЕЈЌ РОЈЕ. VJERSKIM PJESMAMA PROTIV SVJETOVNIH: SLUČAJ JEDNE KAJKAVSKE RANONOVOVJEKOVNE PJESMARICE / 43

LANORKA PLEJĆ ROJE. RELIGIOUS VS. SECULAR POEMS: CASE STUDY OF AN EARLY MODERN KAJKAVIAN SONGBOOK / 43

JASMINA LUKEC. ŽENSKO ILI MUŠKO, AUTORSKO ILI ANONIMNO U RANONOVOVJEKOVNOJ KULTURI KAJKAVSKE HRVATSKE / 51

JASMINA LUKEC. FEMALE OR MALE, AUTHORED OR ANONYMOUS IN THE EARLY MODERN CULTURE OF KAJKAVIAN CROATIA / 51

DOLORES GRMAČA. DAUGHTERS OF EVE: DEBATES ON FEMALE SINFULNESS IN PREMODERN CROATIAN LITERATURE / 60

ИЗБОРИ И ПОЛЕМИКИ НА ЛИТЕРАТУРНИЈА ХИХ ВЕК / CHOICES AND POLEMICS OF THE LITERARY 19TH CENTURY

АНА МУМОВИЋ. ПРОГРАМСКИ РЕАЛИЗАМ (УТИЦАЈ ИДЕЈА ЉУБЕНА КАРАВЕЛОВА НА СВЕТОЗАРА МАРКОВИЋА) / 71

ANA MUMOVIĆ. PROGRAM REALISM (THE INFLUENCE OF LJUBEN KARAVELOV’S IDEAS ON SVETOZAR MARKOVIC) / 71

БИЉАНА СОЛЕША. АЛТРУИЗАМ КАО ПОЛЕМИКА И ПАРАДОКС ЧОВЕКОВЕ МОРАЛНОСТИ У ПРИПОВЕЦИ СРПСКОГ РЕАЛИЗМА / 80

BILJANA SOLEŠA. ALTRUISM AS A POLEMIC AND PARADOX OF HUMAN MORALITY IN THE STORY OF SERBIAN REALISM / 80

ЈЕЛЕНА СТОЈКОВИЋ СТОЈАНОВ. ПОЛЕМИКЕ И ИЗБОРИ.

СТАНКОВИЋЕВ НЕДОВРШЕНИ РОМАН „ПЕВЦИ“ – (НЕ)МОГУЋНОСТ ИЗБОРА / 89

JELENA STOJKOVIĆ STOJANOV. POLEMICS AND CHOICES. STANKOVIĆ'S UNFINISHED NOVEL “PEVCI” – (IM)POSSIBILITY OF SELECTION / 89

ЛУСИ КАРАНИКОЛОВА-ЧОЧОРОВСКА. ПОЛЕМИЧКИТЕ ТОНОВИ ВО „ГОРСКИ ВЕНЕЦ“ ОД ПЕТАР ПЕТРОВИЌ ЊЕГОШ / 98

LUSI KARANIKOLOVA-CHOCHOROVSKA. POLEMICAL TONES IN “THE MOUNTAIN WREATH” BY PETAR PETROVICH NJEGOSH / 98

МЕЖДУВОЕННИ ЛИТЕРАТУРИ / LITERATURES IN THE INTERWAR PERIOD

ЕЛЕНА ДАРАДАНОВА. ЛИТЕРАТУРНИ И ИДЕОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ПОЛЕМИКИТЕ В КРЪГА НА СРЪБСКАТА И ХЪРВАТСКАТА „ЛИТЕРАТУРНА ЛЕВИЦА“ ПРЕЗ 30-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК / 109

ELENA DARADANOVA. LITERARY AND IDEOLOGICAL ASPECTS OF THE POLEMICS IN THE CIRCLE OF THE SERBIAN AND CROATIAN “LITERARY LEFT WING” IN THE 1930S / 109

IVA G. TEŠIĆ. MILOŠ CRNJANSKI I KNJIŽEVNA LEVICA – O JEDNOJ POLEMICI POVODOM PREVODNE KNJIŽEVNOSTI / 118

IVA G. TEŠIĆ. MILOŠ CRNJANSKI AND THE LITERARY LEFT – ABOUT A CONTROVERSY REGARDING TRANSLATED LITERATURE / 118

БОЈАН ЧОЛАК. РЕВОЛУЦИОНАР ИЛИ ПАЦИФИСТА? (МИЛОШ ЦРЊАНСКИ VS МИЛОШ ЦРЊАНСКИ И МИЛОШ ЦРЊАНСКИ VS МИРОСЛАВ КРЛЕЖА) / 126

BOJAN ČOLAK. A REVOLUTIONIST OR A PACIFIST? (MILOŠ CRNJANSKI VS MILOŠ CRNJANSKI AND MILOŠ CRNJANSKI VS MIROSLAV KRLEŽA) / 126

МИРЈАНА Д. БОЈАНИЋ ЂИРКОВИЋ. КЊИЖЕВНЕ ПОЛЕМИКЕ РАДА ДРАИНЦА У КОНТЕКСТУ АВАНГАРДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ / 135

MIRJANA D. BOJANIĆ ĆIRKOVIĆ. DRAINAC'S LITERARY POLEMICS IN THE CONTEXT OF AVANT-GARDE LITERATURE / 135

ИЛИАНА ИВАНОВА. ЗА ИЗБОРА НА ИНЖ. ПРОКОП ОД РОМАНА „КРАКАТИТ“ НА КАРЕЛ ЧАПЕК / 146

ILIANA IVANOVA. ABOUT THE CHOICE OF ENG. PROKOP FROM “KRAKATIT” BY K. ČAPEK / 146

МАРИЈАНА БИЈЕЛИЧ. ЖЕНАТА И МОДЕРНОСТТА В РАЗКАЗИТЕ НА ФАНИ ПОПОВА-МУТАФОВА („ЕДНА ЖЕНА“, „МОМЧЕТА“, „ЖЕНИ“, „ЖЕНАТА НА ПРИЯТЕЛЯ МИ“, „ПРИКЛЮЧЕНИЕ“, „ЕДНА МАЙКА“, „ДЕЛНИК“) / 154

MARIJANA BIJELIĆ. WOMAN AND MODERNITY IN THE SHORT STORIES BY FANI POPOVA-MUTAFOVA (“ONE WOMAN”, “BOYS”, “WOMEN”, “MY FRIEND'S WIFE”, “AN ADVENTURE”, “A MOTHER”, “A WEEKDAY”) / 154

ВЕРОНИКА АЛИПАСАЛИС-ТАБАЧКА. МЕЖДУ ХУМАНИЗМА И МОДЕРНИЯ НАЦИОНАЛИЗЪМ. ИЗБОРИТЕ НА ЖЕНИТЕ ОТ РОМАНА НА САНДА ЙОВЧЕВА „НИЕ В ДЪЛБОКИЯ ТИЛ“ / 162

VERONIKA ALIPASALIS-TABACHKA. BETWEEN HUMANISM AND MODERN NATIONALISM. WOMEN'S CHOICES FROM SANDA YOVCHEVA'S NOVEL "WE, IN THE DEEP REAR" / 162

МАРЦЕЛ ЧЕРНИ. БЪЛГАРСКАТА ТЕМАТИКА КАТО АЛЕГОРИЧЕН КОД ЗА ЧЕШКИЯ КУЛТУРЕН ЖИВОТ ПО ВРЕМЕТО НА ПРОТЕКТОРАТА БОХЕМИЯ И МОРАВИЯ (ЗА „ИЗОБРАЖЕНИЕ В КЛАДЕНЕЦА“ – ЕДИН ЗАБРАВЕН РОМАН НА ЕМИЛИЯ СТАМБОЛИЕВА-БЕДНАРЖОВА ОТ 1944 Г.) / 170

MARCEL ČERNÝ. THE BULGARIAN THEME AS AN ALLEGORICAL CODE FOR THE CZECH CULTURAL LIFE AT THE TIME OF THE PROTECTORATE OF BOHEMIA AND MORAVIA (FOR "THE IMAGE IN THE WELL" – A FORGOTTEN NOVEL BY EMILIE STAMBOLIEVA-BEDNÁŘOVÁ FROM 1944) / 170

СЪВРЕМЕННИ ЛИТЕРАТУРИ / CONTEMPORARY LITERATURES

ВОЈАН ЈОВИЋ. SOME CONTEMPORARY LITERARY POLEMICS AND CONTROVERSIES OVER LITERATURE / 183

МАРИЈА ГРУЈИЋ. ПОЛЕМИКЕ У САВРЕМЕНИМ СТУДИЈАМА ВИСОКЕ VS. ПОПУЛАРНЕ КУЛТУРЕ У СРБИЈИ / 191

MARIJA GRUJIĆ. POLEMICS IN CONTEMPORARY HIGH CULTURE VS. POPULAR CULTURE STUDIES IN SERBIA / 191

РЕНЕТА БОЖАНКОВА. ЛИТЕРАТУРНИЯТ БЛОГ КАТО ОБЕКТ НА ПОЛЕМИКИ И ИЗБОРИ / 200

RENETA VOZHANKOVA. THE LITERARY BLOG AS AN OBJECT OF CONTROVERSY AND CHOICES / 200

ИВАН ИВАНОВ. ПОСТМОДЕРНИЗЪМ В РУСКАТА ЛИТЕРАТУРА ПРЕЗ ХХІ ВЕК – ВЛАДИМИР СОРОКИН И ВИКТОР ПЕЛЕВИН / 209

IVAN IVANOV. POSTMODERNISM IN RUSSIAN LITERATURE IN THE 21ST CENTURY – VLADIMIR SOROKIN AND VICTOR PELEVIN / 209

ЕЛКА ДИМИТРОВА. ЦВЕТАН СТОЯНОВ: НЕВИДИМ САЛОН, ОГЛЕДАЛЕН САЛОН / 217

ELKA DIMITROVA. TSVETAN STOYANOV: INVISIBLE SALON, MIRROR SALON / 217

ЖОРЖЕТА ЧОЛАКОВА. АПОРИЯТА КАТО ОНТОЛОГИЧНА МЕДИАЦИЯ В ПОЕТИКАТА НА ВЛАДИМИР ХОЛАН / 222

ZHORZHETA CHOLAKOVA. APORIA AS ONTOLOGICAL MEDIATION IN VLADIMÍR HOLAN'S POETICS / 222

- АНА СТИШОВИЋ МИЛОВАНОВИЋ. „ЦРНА” ИЛИ „СТВАРНОСНА” ПРОЗА – ПАРАДИГМА ПОЛЕМИКЕ ЛИТЕРАТУРЕ И ДРУШТВА / 231*
- ANA STIŠOVIĆ MILOVANOVIĆ. “BLACK” OR “REALISTIC” PROSE – THE CONTROVERSY PARADIGM OF LITERATURE AND SOCIETY / 231*
- МИЛИЦА ПЕТРОВИЋ. СЕМАНТИЧКИ КРУГ ИЗДАЈЕ У РОМАНУ „КАД СУ ЦВЕТАЛЕ ТИКВЕ” ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА / 239*
- MILICA PETROVIĆ. THE SEMANTIC CIRCLE OF BETRAYAL IN DRAGOSLAV MIHAILOVIĆ’S NOVEL “WHEN PUMKINS BLOSSOMED” / 239*
- МИЛАНА ГАЈОВИЋ. КЊИЖЕВНОСТ И МАНИПУЛАЦИЈА („КАКО УПОКОЈИТИ ВАМПИРА”, Б. ПЕКИЋ) / 248*
- MILANA GAJOVIĆ. LITERATURE AND MANIPULATION („КАКО УПОКОЈИТИ VAMPIRA”, В. PEKIĆ) / 248*
- МАРИЈА ШЉУКИЋ. „СРОДНИЦИ” СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ КРОЗ ПРИЗМУ АУТОПОЕТИЧКИХ И ПОЕТИЧКИХ ПОГЛЕДА НА КЊИЖЕВНА ДЕЛА ИЗАБРАНИКА / 256*
- MARIJA ŠLJUKIĆ. “THE RELATIVES” BY SVETLANA VELMAR-JANKOVIĆ THROUGH THE PRISM OF AUTOPOETIC AND POETIC VIEWS OF THE LITERARY WORKS OF THE CHOSEN ONES / 256*
- МИЛАН АЛЕКСИЋ. ПРЕПИСКА ИВЕ АНДРИЋА И МАТИЦЕ ХРВАТСКЕ КАО ПОЛЕМИКА / 264*
- MILAN ALEKSIĆ. THE CORRESPONDENCE OF IVO ANDRIĆ AND MATICA HRVATSKA AS A POLEMIC / 264*
- TIN LEMAC. PRILOG RAZUMIJEVANJU PJESNIČKE SLIKE KAO STILISTIČKE KATEGORIJE / 273*
- TIN LEMAC. CONTRIBUTION FOR UNDERSTANDING POETIC IMAGE AS A STYLISTIC CATEGORY / 273*
- MARTINA SALHIOVÁ. LITERÁRNÍ KRAJINA V SOUČASNÉ BULHARSKÉ TVORBĚ PRO DĚTI / 281*
- MARTINA SALHIOVÁ. THE LITERARY LANDSCAPE IN CONTEMPORARY BULGARIAN BOOKS FOR CHILDREN / 281*
- СЕРГЕЙ ПОДСОСОННЫЙ. ПРОТИВОРЕЧИЕ ВЫБОРА В РОМАНЕ СВЕТЛАНЫ АЛЕКСИЕВИЧ „У ВОЙНЫ НЕ ЖЕНСКОЕ ЛИЦО“ / 289*
- SIARHEI PADSASONNY. THE CONTRADICTION OF CHOICE IN SVETLANA ALEXIEVICH’S NOVEL “THE UNWOMANLY FACE OF WAR” / 289*
- СТЕФАНИ АНГЕЛОВА. МИТ И ИДЕНТИЧНОСТ В РОМАНИТЕ НА ОЛГА ТОКАРЧУК / 298*
- STEFANI ANGELOVA. MYTH AND IDENTITY IN THE NOVELS BY OLGA TOKARCZUK / 298*

*ВЕНЕСА НАЧЕВА. ПОЛЕМИКИ ЗА ТЯЛОТО В ПОЕЗИЯТА НА ЕУГЕНИУШ
ТКАЧИШИН-ДИЦКИ / 308*

*VENESA NACHEVA. POLEMICS ABOUT THE BODY IN THE POETRY OF EUGENIUSZ
TKACZY SZYN-DYCKI / 308*

*ИРЕНА ДИМОВА-ГЕНЧЕВА. ПОЛЕМИКАТА ОКОЛО СЛОВАШКАТА КНИГА
„С БРАДВА И НОЖ“ НА ПЕТЕР ПИЩЯНЕК И ДУШАН ТАРАГЕЛ / 317*

*IRENA DIMOVA-GENCHEVA. THE POLEMICS AROUND THE BOOK “WITH AXE & KNIFE”
BY PETER PIŠŤANEK AND DUŠAN TARAGEL / 317*

*VANESSA MASSAYOVÁ. TRANSGRESÍVNY CHARAKTER OBRAZNOSTI V ROMÁNOCH
D. MITANU “HEADANIE STRATENÉHO AUTORA” A G. GOSPODINOVA “PRIRODZENÝ
ROMÁN” / 327*

*VANESSA MASSAYOVÁ. THE TRANSGRESSIVE NATURE OF IMAGERY IN THE NOVEL
“SEARCHING FOR THE LOST AUTHOR” BY D. MITANA AND “NATURAL NOVEL”
BY G. GOSPODINOV / 327*

КУЛТУРА НА ПРЕХОДА / CULTURE OF THE TRANSITION

*ИННА ПЕЛЕВА. ДЕБАТЪТ ЗА ВРЕМЕВИТЕ ГРАНИЦИ НА ПРЕХОДА – ТЕЗИ, ОЦЕНЪЧНИ
ИМПЛИКАЦИИ, СОЦИАЛНОПСИХОЛОГИЧЕСКИ ИЗМЕРЕНИЯ / 337*

*INNA PELEVA. THE DEBATE OVER THE TIME-FRAME OF THE TRANSITION: CLAIMS,
EVALUATIVE IMPLICATIONS, SOCIO-PSYCHOLOGICAL
DIMENSIONS / 337*

*МИЛЕНА КИРОВА. НАКЪДЕ ВЪРВИ БЪЛГАРСКАТА ДРАМАТУРГИЯ В НАЧАЛОТО НА
XXI ВЕК? / 346*

*MILENA KIROVA. WHICH ROAD HAS BULGARIAN DRAMATURGY TAKEN IN THE EARLY
21ST CENTURY? / 346*

*КАМЕЛИЯ НИКОЛОВА. АЛТЕРНАТИВНИЯТ НЕЗАВИСИМ ТЕАТЪР И НОВАТА ДРАМА В
БЪЛГАРИЯ СЛЕД 1989: ПОЛЕМИКИ И ИЗБОРИ / 353*

*KAMELIA NIKOLOVA. THE ALTERNATIVE INDEPENDENT THEATRE AND THE NEW
DRAMA IN BULGARIA AFTER 1989: POLEMICS AND CHOICES / 353*

*ЛЮДМИЛА МИНДОВА. ДЪРЖАВАТА И ЛЮБОВТА. ВЪРХУ НЯКОЛКО БАЛКАНСКИ И
СРЕДНОЕВРОПЕЙСКИ РОМАНА / 362*

*LIUDMILA MINDOVA. THE REPUBLIC AND LOVE. ON SEVERAL NOVELS FROM THE
BALKANS AND CENTRAL EUROPE / 362*

*НИКОЛАЙ ПАПУЧИЕВ. ЛИТЕРАТУРНИТЕ ПРОСТРАНСТВА НА ПРЕСАТА: КРИТИКА,
РЕКЛАМА, ПАЗАРИ (ПО НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ В. „ТРУД“) / 372*

*NIKOLAY PAPUCHIEV. LITERARY SPACES OF THE PRESS: CRITICISM, ADVERTISEMENT,
MARKETS (BASED ON TRUD NEWSPAPER) / 372*

ЛИТЕРАТУРА, ИСТОРИЯ, ИДЕОЛОГИЯ / LITERATURE, HISTORY, IDEOLOGY

НЕДЯЛКО ЖЕЛЕВ. ЧОВЕКЪТ ВЪВ ВРЕМЕ НА ВОЙНИ В ЮЖНОСЛАВЯНСКИТЕ РОМАНИ СЛЕД 1989 Г. – МЕЖДУ ИНДИВИДУАЛНИЯ ИЗБОР И МЕЖДУПОКОЛЕНЧЕСКОТО ПОВТОРЕНИЕ / 383

NEDYALKO ZHELEV. MAN IN TIME OF WAR IN SOUTH SLAVIC NOVELS AFTER 1989 – BETWEEN INDIVIDUAL CHOICE AND INTERGENERATIONAL REPETITION / 383

НАДЕЖДА СТОЯНОВА. МЪЛЧАНИЕТО КАТО ОПИТ СЪС СВОБОДАТА. „БЕЛЕЖКИТЕ“ НА АТАНАС ДАЛЧЕВ ОТ 1945–1946 Г. / 391

NADEZHDA STOYANOVA. SILENCE AS AN ATTEMPT TO STAY FREE. ATANAS DALCHEV'S "NOTES" FROM 1945–1946 / 391

ЯКУБ МИКУЛЕЦКИ. ДА СЕ БОРИШ СЪС ЗЛОТО. ЕМИГРАНТСКИЯТ РОМАН „ЗЕМЯТА ПЛАЧЕ“ ОТ НИКОЛАЙ ЛЕВКОВ / 400

JAKUB MIKULECKÝ. THE FIGHT AGAINST EVIL. NIKOLAY LEVKOV'S EXILE NOVEL "THE EARTH IS CRYING" / 400

СВИТЛАНА КОНДРАТЬЄВА. ТВОРЧІ ТА ЦЕНЗУРНІ ВИБОРИ ЮРІЯ ЯНОВСЬКОГО ПРИ СТВОРЕННІ П'ЄСИ „ПОТОМКИ“ / 410

SVITLANA KONDRATIEVA. YURI YANOVSKY'S ARTISTIC AND CENSORIAL CHOICES DURING THE CREATION OF THE PLAY "DESCENDANTS" ("ПОТОМКИ") / 410

АДРИАНА ДАМЯНОВА. КЪМ ПОЛЕМИКАТА ОКОЛО „ПОД ИГОТО“ НА СЪВРЕМЕНЕН БЪЛГАРСКИ ЕЗИК“ / 417

ADRIANA DAMYANOVA. TO THE CONTROVERSY SURROUNDING "UNDER THE YOKE" IN THE MODERN BULGARIAN LANGUAGE / 417

ВЕНЦЕСЛАВ ШОЛЦЕ. ЗАГЛАВИЕ И НЕОЗАГЛАВИМОСТ. ГЕНЕАЛОГИЯ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА ЗАГЛАВИЕТО НА „СТРОИТЕЛИТЕ НА СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРИЯ“ ОТ СИМЕОН РАДЕВ / 425

VENTZESLAV SCHOLTZE. TITLE AND UNENTITLEABILITY. GENEALOGY AND INTERPRETATION OF THE TITLE OF "THE BUILDERS OF CONTEMPORARY BULGARIA" BY SIMEON RADEV / 425

НАТАЛИЯ ХРИСТОВА. ЛИТЕРАТУРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ПОД ЗАПЛАХА / 433

NATALIA HRISTOVA. LITERARY EDUCATION IN PERIL / 433

КУЛТУРНА АНТРОПОЛОГИЯ / CULTURAL ANTHROPOLOGY

URSZULA CIERNIAK, ALICJA BAŃCZYK. ВЫБОР ДВУХ СОФИЙ. КАТОЛИЦИЗМ В СУДЬБАХ СОФЬИ СВЕЧИНОЙ (1782–1857) И СОФЬИ РОСТОПЧИНОЙ-ДЕ СЕГУР (1799–1874) / 443

URSZULA CIERNIAK, ALICJA BAŃCZYK. TWO SOFIAS' CHOICE. CATHOLICISM IN THE FATES OF SOFIA SVECHINA (1782–1857) AND SOFIA ROSTOPCHINA DE SÉGUR (1799–1874) / 443

*ПЕТАР РИСТАНОВИЋ. ДА ЛИ ЋЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ ЖИВЕТИ ЈУГОСЛОВЕНИ?
ПОЛЕМИКА ИЗМЕЂУ ДОБРИЦЕ ЋОСИЋА И ДУШАНА ПИРЈЕВЕЦА
1961/1962. ГОДИНЕ / 451*

*PETAR RISTANOVIĆ. WILL YUGOSLAVS LIVE IN YUGOSLAVIA? POLEMIC BETWEEN
DOBRICA ĆOSIĆ AND DUŠAN PIRJEVEC IN 1961–1962 / 451*

*РАДОСЛАВ СМАИЛОВ. ЕЗИЧЕСКИТЕ ПРАКТИКИ И РИТУАЛИ КАТО ЕРЕС В
ХРИСТИЈАНСКОТО ВЕРОИЗПОВЕДАНИЕ / 460*

*RADOSLAV SMAILOV. THE PAGAN PRACTICES AND RITUALS SUCH AS HERESY IN THE
CHRISTIAN CREED / 460*

*ВИТАЛИЈ ЕМЕЛЈАНЕНКОВ. ПЛАСТИЧЕСКИЈ ОБРАЗ МИРА РУССКИХ И БОЛГАР В
ХОРЕОГРАФИЧЕСКОМ ИСКУССТВЕ НА ПРИМЕРЕ ДВИЖЕНИЙ НАРОДНОГО
ТАНЦА / 469*

*VITALIJ EMELIANENKOV. PICTURE OF THE WORLD OF RUSSIANS AND BULGARIANS IN
THE CHOREOGRAPHY ART CONSIDERING MOVES OF FOLK DANCE / 469*

*ДАНИЈЕЛА ПЕТКОВИЋ. ПОЛЕМИЧКИ ДИСКУРС У „ПРИЛОЗИМА ПРОУЧАВАЊУ
НАРОДНЕ ПОЕЗИЈЕ” / 478*

*DANIJELA PETKOVIĆ. POLEMICAL DISCOURSE IN THE “CONTRIBUTIONS TO THE
RESEARCH ON FOLK POETRY” / 478*

*ВЕСЕЛКА ТОНЧЕВА. ОТ РОДНОТО МЯСТО КЪМ „НОВАТА“ РОДИНА: ИЗБОРЪТ НА
ЕДНО БЪЛГАРСКО СЕМЕЙСТВО ОТ ГОЛО БЪРДО, АЛБАНИЯ / 487*

*VESELKA TONCHEVA. FROM THE BIRTHPLACE TO THE “NEW” HOMELAND: THE
CHOICE OF A BULGARIAN FAMILY FROM GOLO BARDO REGION, ALBANIA / 487*

БОШКО Ј. СУВАЈЦИЋ. ПОЛЕМИКЕ О КОСОВСКОМ БОЈУ / 497

BOŠKO SUVAJŽIĆ. CONTROVERSIES ABOUT THE BATTLE OF KOSOVO / 497

КИНО И ТЕАТЪР / CINEMA AND THEATER

*РУМЈАНА ИВАНОВА-КИФЕР. ИЗБОРЪТ НА ИМЕНАТА В „ОТКРАДНАТ ЖИВОТ“
И ВЕЧНАТА ПОЛЕМИКА ОКОЛО ИСТИННОСТТА НА ХУДОЖЕСТВЕНИЯ
ДИСКУРС / 509*

*RUMJANA IVANOVA-KIEFER. THE CHOICE OF THE MAIN CHARACTERS' NAMES IN
THE SERIES “STOLEN LIFE” AND THE ETERNAL POLEMICS ABOUT THE TRUTH IN
FICTIONAL DISCOURSE / 509*

*НИКОЛЕТА ПЪТОВА. ТЕАТРАЛИТЕ СЛАВЯНИ И СЪЗДАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ
ТЕАТЪР: КРИТИЧЕСКИ ДИСПУТИ / 519*

*NIKOLETA PATOVA. THE THEATRICAL SLAVS AND THE CREATION
OF THE BULGARIAN THEATRE: CRITICAL DISPUTES / 519*

*SVETLANA VASSILEVA-KARAGYOZOVA. THE REHABILITATION OF VULNERABILITY
IN YANA BORISSOVA'S WORKS / 527*

ПРОГРАМСКИ РЕАЛИЗАМ (УТИЦАЈ ИДЕЈА ЉУБЕНА КАРАВЕЛОВА НА СВЕТОЗАРА МАРКОВИЋА)

Ана Мумовић

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

PROGRAM REALISM (THE INFLUENCE OF LJUBEN KARAVELOV'S IDEAS
ON SVETOZAR MARKOVIC)

Ana Mumović

The aim of the paper is to show how certain programming ideas of Ljubin Karavelov, who spent two years in Serbia, influenced the programming ideas of Svetozar Markovic, with whom he collaborated intensively, advocating for the abolition of sentimentalism and romanticism, and striving to introduce the realistic method and contemporary social themes into literature. Both of them transmitted theses and literary experiences of Russian revolutionary democrats and realist writers. The ideas they presented in their program texts influenced the igniting of the national, anti-bureaucratic, social and revolutionary struggle.

Keywords: Ljuben Karavelov, Svtozar Marković, programmatic realism, influence, ideas

Програмски реализам. Епоха реализма као правац, стил и школа била је доминантно у знаку прозног стила. Она је донела слику стварности и свакодневног живота и оштро негирала сентиментализам као суштину правца, стила и епохе романтизма. „У реакцији против романтичарске сентименталности и реторике, враћа се ка здравом разуму; главне идеје су: култ науке, тражење истине, позитивни погледи на живот и књижевност, ослањање на стварност и сувременост” (Скерлић 1997: 25–26). Дакле, и реализмом је означен принцип негације у развоју књижевности: *уместо маште разум, уместо прошлости и историје, стварност* итд. Програмске основе таквој пракси поставили су текстови „Реализам” (1857) Ж. И. Шанфлерија у Француској и Д. И. Писарева (1864) у Русији, при чему је програмски садржај појма реализам на истоку проистекао из идеолошке оријентације према стварности, и тако одредио развој и просторно ширење. Код Срба, готово паралелно, реализам, који у разним видовима траје пола века, од 1860. до 1910. године, теоријски дефинише Светозар Марковић текстовима „Певање и мишљење” (1868) и „Реалност у поезији” (1870) и он се развија као симбиоза националних и европских вредности и чинилаца.

---

* djordj_ana@yahoo.com

Руски књижевни утицаји на српски реализам одвијали су се у два правца. Најпре је дошло до контаката Светозара Марковића са идејама руских револуционарних демократа, Н. Г. Чернишевским, Н. Доброљубовим и Д. И. Писаревим, али и са идеологом и филозофом А. Херценом и критичарем В. Г. Бјелинским. Руске социјалне и књижевне идеје Србима је преносио и бугарски писац Љубен Каравелов, па Јован Скерлић у *Историји српске књижевности* (1914) као зачетнике нове поетичке и критичке мисли код Срба наводи Светозара Марковића и Љубена Каравелова.

Програмски реализам „је доминирао крајем 60-их и почетком 70-их година 19. вијека. Донио је општу усмјереност нове генерације на реализам, оштар отпор романтизму, који се већ тривијализује и клишетира, испољио је јасне захтјеве за одређеним типом литературе (жанрови, поступци, тематика). Динамизовао је прозне облике и актуелизовао прозну реторику” (Иванић, Вукићевић 2007: 27). У идејном, политичком и друштвено-економском смислу реализам се, међутим, „развијао као социјална књижевност” (Јеврић 2017: 96). Ипак, социјалне и социјалистичке идеје нису доминантне већ представљају део ширег друштвеног и културног контекста. Свакако, програмски реализам, „какав је конципиран у чланцима С. Марковића и делима неких других аутора, може нам пружити највише аргумената за доминацију социјалистичких идеја које су захтеване од реалистичких писаца.” (Јеврић 2017: 96).

Љубен Каравелов у Србији. У комплексном друштвено-социјалном, историјском, културолошком и уметничком контексту и пресеку посматрамо појаву, место и улогу Љ. Каравелова. Он је живео и радио у Београду од фебруара 1867. до марта 1868. године као дописник руског *Голоса*, за који је написао 142 чланка, и у Новом Саду до јуна 1869. године и оставио знатан траг на развој српског програмског и критичког реализма и књижевне критике. У Србију је стигао након девет година проведених у Москви, где се у потпуности формирао као личност, писац, публициста, научни и јавни радник. Активно се укључио у рад Уједињене омладине српске (1866), првог духовног покрета који је захватио цео српски народ. Претходно се школовао и у Пловдиву, где је завршио два разреда грчке гимназије и, тачно запажају тумачи његових идеја, имао прилику да сагледа комплексан политички и културни однос између Бугара, Грка и Турака и изблиза компаратистички „посматра односе између угњетача и поробљених и већ тада се формирају његови социјални погледи” (Константинов 1939: 111).

Након протеривања из Београда, своје политичке истомишљенике нашао је у Новом Саду, међу либералима окупљеним око градоначелника Светозара Милетића. После убиства М. Обреновића, 10. јуна 1968. године у Кошутњаку, Каравелов је осумњичен за учествовање у завери. На захтев српске Владе саслушан је и ухапшен 19. јуна, заједно са песником В. Јовановићем. Током

истраге коришћена су писма пронађена у његовом стану. В. Крестић наводи да је заплењено 156 писама, од којих је 19 коришћено као доказни материјал. Писма су сачувана у Државном архиву Будимпеште и, како их посматрају и анализирају историчари, „имају прворазредни значај, јер указују на ширину његових револуционарно-политичких акција у ослободилачкој борби против Турака, откривају нове, досад непознате личности са којима је сарађивао, и садрже податке о књижевном и културном раду” (Крестић 1965: 65). Тамновао је седам месеци у петроварадинском и пештанском затвору, након чега се сели у Букурешт, тадашње седиште бугарске емиграције и стаје на чело револуционарних избеглица.

Већ изложене чињенице из живота и активности Каравелова у Србији довољно указује како се формирала његова духовна, критичка и револуционарна личност. У Букурешту је наставио да пропагира оружани устанак, а у савезу са Србима је видео спас и будућност Бугарске. Идеју о јужнословенској сарадњи доследно је заступао у свим критичким и програмским чланцима, као и у делу своје уметничке прозе. Чврсто се залагао за унутрашње повезивање балканског духовног простора и мешање културног утицаја православне Европе којим би се створио „цивилизацијски круг између Москве, Софије, Букурешта, Београда и Новог Сада” (Палавестра 1992: 11).

Све то чини основу за стварање „златног пресека” о месту и улози Љубена Каравелова у процесу стварања програмског реализма код Срба и (ре)валоризацији његове мисли данас.

Писац и критичар. Љ. Каравелов се у Србији укључио у српски књижевни ток и паралелно писао дела са тематиком из српског живота и критички тумачио литературу објављену на српском језику. Српској јавности се први пут представио критичким приказом „Српска књижевност: Историја народног образовања код Срба А. Васиљевића” и публицистичким текстовима „Сиротиња и голотиња” и „У Београду”. У српској науци о књижевности историчари књижевности и данас високо вреднују његов утицај и тврде да се јавио „као оштар критичар савремене српске књижевности, уводећи нова мерила у вредновање књижевних дела на основама позитивизма, утилитарности и тенденциозности” (Пејчић 2019: 20).

У критичком приказу Васиљевићеве књиге, критичар Каравелов је, на пример, дао и суд о претходним епохама, Он није противник народне поезије, али се не слаже са романтичарском поезијом и љубавним песама, ни са самохвалисањима у романтичарском духу *националном историјом, песништвом* толико присутном у српском песничком и критичком духу и у прошлости и данас. Сматра да српска народна књижевност почиње од Доситеја и да после њега Срби немају ни једног уметнички вредног писца. Критичке опсервације саопштава као неко ко припада српском стваралачком корпусу, неко ко крити-

кује своје а не туђе, и у том смислу каже: „Ма како да је непријатно признати, али кад би нас запитао странац, да му покажемо наша књижевна дела, ми му не можемо дати у руке ништа, осим народних песама В. Караџића и осталих народних ствари, које је Вук искупио и издао” (Каравелов 2019: 253).

Његов критички ангажовани ум поезију и певање схвата и доживљава као врсту дангубе. Српској публици и писцима препоручује да што мање певају, а да више мисле. Јасно је, дакле, да се Каравелов на тај начин јавља као директан претходник Марковићевих идеја. За наше истраживање историје идеја у култури индикативан је његов суд у којем је садржан и практични ум као средиште реализма и социјалистичких идеја: „Што више хоћете да користите нашем друштву, то мање пишете ода, то више мислите о народним потребама. Старајте се да вашим писањем помажете народни развитак, старајте се, да му дајете материјал за размишљање...” (Каравелов 2019: 256).

Каравелов, дакле, полази од становишта да о свом народу не треба говорити само похвално, већ треба имати и одређено критичко мишљење. Овом идејом он је дотакао некритички дух као кључни проблем српског националног и стваралачког бића. Сводећи га на поље којим се бави, књижевност као уметност, он прецизно осветљава суштину проблема и тврди да „по књижевности може човек судити и о народу” (Каравелов 2019: 278).

У готово идентичном духу пише и Светозар Марковић: „Лиризам ишчезава све више и више и наместо њега се јавља критичко размишљање сувременог друштва са свима његовим потребама” (Marković 1963: 22). И он исказује своје дубоко уверење да се уз помоћ науке и образовања може мењати читав свет и да књижевност свакако мора да има и своју друштвену функцију. Обојица, евидентно је и ван сваке критичке сумње, више цене научни рад од писања поезије и прозе. Између стваралачког духа и аналитичког чина они су за аналитички чин и тако даље афирмишу просветитељске идеје и епоху научних открића.

За разлику од Марковића који није писао белетристику, Каравелов је написао двадесет и пет приповедака, од којих пет на српском језику: „Је ли крива судбина?” (1868), „Сока” (1869), „Горка судбина” (1969), „Наказао је бог” (1870), и „Из мртвог дома” (1871).¹

---

¹ Дело Љ. Каравелова на српском језику први пут је штампано 1939. године под називом *Српске приповетке* и обухватило је приповедну и документарну прозу, а сви текстови су жанровски одређени као приповетке. Приређивач овог издања је био Сава Милутиновић. Текстовете о животу и делу Љ. Каравелова потписује Т. Марковић, а предговор М. Ибровац. Према каснијим жанровским истраживањима утврдиће се да је „Јели крива судбина” роман, на шта је указао А. Пејчић, а „Из мртвог дома” нека врста дневничко-мемоарске прозе која се може читати и као роман, нешто попут „Записа из мртвог дома” Ф. М. Достојевског, дела на које се донекле и угледао. Овај текст сведочи о седам месеци заробљеништва у Србији и пропагира идеју о јединству Србије и Бугарске. Каравелов је „сматрао Србе и Бугаре као племена, а велики део емигрантске бугарске омладине није мислио другаче на ослобођење Бугара него у савезу са Србима” (Марковић 1939: IV).

Дакле, осим што је приповедачким опусом Каравелов надмашио неке познате српске приповедаче, по структури и тематици својим „оригиналним српским приповеткама дао је прве обрасце нове, социјално-реформаторске реалистичке приповетке код нас” (Мирковић 1938: 3). Исти критичар налази, и то је високи вредносни суд, да је Каравелов први у српској књижевности дао „уметнички гледану слику Београда и његовог друштва” (Мирковић 1938: 4). Важно је подвући да и још неке приповетке које одређују програмски карактер његовог друштвеног и критичког ангажмана доносе слику великих српских градских средина. И у том смислу он се као приповедач разликовао од осталих српских реалиста који су углавном, изузев Јакова Игњатовића, писали о заосталом српском селу.

Са руског су на српски преведене три Каравелове приче: „Неда” „Турски паша” и „Бугари старог кова”, коју је превео Милан М. Радосављевић и штампао почетком 1868. године у *Вили* коју је уређивао С. Новаковић. Приповетка је послужила као модел Милораду П. Шапчанину за причу „Људи старог кова”. Пред нама је чињеница која показује колико траје утицај Каравелова у српској књижевности. Ова прича ће бугарском приповедачу, по такође новијим судовима српских историчара књижевности „обезбедити угледно место у књижевним круговима и знатно утицати на поетичко усмерење српских приповедача” (Пејчић 2019: 29). И са бугарског језика на српски су преведене три Каравелове приповетке: „Мученик”, „Хаџи Ничо” и „Танчо Галинић”.

И најзад, чињеница да је Александар Печић 2019. године, деведесет година после првог издања *Српских приповедака* Љубена Каравелова, објавио свеобухватно критичко издање књижевних и публицистичких дела на српском језику под насловом *Је ли крива судбина?* на репрезентативан начин потврђује свеколики утицај и трајање Каравелова код Срба и у словенским књижевностима и културном простору.

Иначе, Каравелов није имао потпуни програм о бугарском реализму, већ само фрагментарне назнаке садржане у текстовима „који имају не само књижевни него и интернационални идејни карактер” (Јеврић 2017: 173). У чланцима „Неколико мисли о бугарској литератури” и „Словени у Аустрији” сагледава се наднационални карактер Каравелових погледа на друштво и књижевност.

Идеју о балканској федерацији и корисној друштвеној функцији књижевности Каравелов је константно неговао и пропагирао и посебно их је афирмисао у чланцима „Шта нам је нужно” и „Браћо моја”. У овим критичким чланцима, доследан је својим програмским опредељењима и заузима ироничан и презрив став према романтичарској и сентименталистичкој књижевности и не види никакву вредност лирског и сентименталног израза. Његови ставови су, ван сваке критичке сумње, у великој мери утицали на формирање негативних

ставова С. Марковића у односу према романтизму и сентиментализму. У оценама српских романтичара, „брат Бугарин” је био строжи од Марковића. Он признаје да у српској књижевности има значајних песника, али не наводи ни једно име, док Марковић истиче песме Ј. Ј. Јовановића и Ћ. Јакшића, а нарочито П. П. Његоша, који представља пробуђени део народа, јер је „живео оним животом којим народ живи” (Marković 1963: 20) и осетио народну патњу. На тој идеји као следбеник Каравелова он ствара свој програмски принцип: „Живот народни, то је садржина – реалност поезије” (Marković 1963: 20).

Каравелов и Марковић: утицаји и подстицаји. У *Летопису матице српске*, готово у исто време, 1968. године штампани су програмски чланак С. Марковића, „Певање и мишљење” и Каравелова проза, „Је ли крива судбина?”, коју је аутор жанровски одредио као приповетку. Опширно објашњење зашто у поднаслову стоји приповетка, а не роман даје А. Пејчић. Он тврди да овде није реч о жанровском одређењу, већ о облику „књижевноуметничког излагања” (Пејчић 2018: 33) и да изласком другог дела, који доноси живот Новог Сада, „недоумица сама отпада” (Пејчић 2018: 36).

Из историјске перспективе посматрана, ова два жанровски различита текста, један уметнички и један програмско-теоријски, донела су нови почетак и веома су значајна за даљи развој српске књижевности. Они су поставили темељ реалистичком правцу у књижевности и животу.

Полазимо од оцене критичара да „и појаву Каравеловљевоу у српској приповеци, у коју је донео нешто сасвим ново, која извесно значи један напредак, треба разумети као примењен утицај руске приповетке на српску приповетку” (Марковић 1939: XV). Ова оцена налази упориште у чињеници да је то био први књижевни и идеолошки утицај на Србе и српско друштво који је дошао из Русије. Приповетка не говори само о љубави између Љубомира и Цаје, и животу тадашњег Београда, већ показује борбу целог једног новог покрета и правца у књижевности и култури у српском друштву.

Као врстан тумач идеја и програма бугарског писца у служби српских циљева и друштва, Т. Марковић примећује да Каравелов то чини на исти начин као Чарнишевски у роману *Шта да се ради?* Ту идеју потврђују и многи други истраживачи. Миодраг Поповић тврди да је реч о српској варијанти романа Н. Чарнишевског. И заиста, може се рећи да је приповетком „Је ли крива судбина” Каравелов практично дао модел тенденциозне приповетке, јер се својим критичким радом залагао и за практичну примену модела који би добио и друштвену и културну примену у српској књижевности и култури. У том духу, подржавајући и прихватајући основне програмске идеје и њихове циљеве, С. Марковић у „Певању и мишљењу” истиче значај појаве нове критичке мисли коју је донела и афирмисала ова приповетка. Критикујући љубавну поезију, он истиче да већ дуго српска читалачка публика није у прилици да

прочита ишта осим таквих песама и да „тек ове године јавља се критика брата Каравелова, који удара на сав правац наше поезије” (Marković 1963: 10). Критикујући друштвени живот који је труо и мора да се мења и песнике занесењаке, Марковић још једном истиче значај и улогу бугарског писца и каже: „Наш друштвени живот заудара трулежом, а наши песници постојано сањају: миришу ружу, гледају зору, слушају славуја” (Marković 1963: 13). На све то је указао Каравелов, сведочи критичар, и таквим песницима поручује: „Браћо песници, разлика је међу певањем и мишљењем” (Marković 1963: 13).

Бројни су српски историчари књижевности и критичари који прихватају суд о значају и утицају Љ. Каравелова на развој српског реализма. Међу њима је Ђорђе Игњатовић који сматра да је с разлогом много писано о утицају прозе бугарског писца на победу реализма у српској књижевности и да је тај значај неспоран. Међутим, он је на становишту да је питање утицаја српске књижевности на формирање Каравелова као ствараоца потпуно занемарено и да се ово питање треба формулисати као „Љубен Каравелов и српска књижевност”. Он сматра да „није реч само о утицају практичних књижевних дела, па и оних које је критички приказао, већ о утицају Вука Караџића на Каравеловљев формални и етнографски рад, на угледање на Вукову делатност на том пољу, чија дела каткад користи и не помињући увек његово име” (Игњатовић 1992: 124). Сам Каравелов је написао опширну студију о животу и делу Вука Караџића (Јеврић 2017: 174) и бавио се сакупљањем бугарских народних песама. Овим судом се проблемско поље проширује и продубљује, јер није реч о једностраном утицају, већ је реч о интеракцији утицаја, додиром и подстицаја унутар словенских сродних језика и култура.

Значај и улогу Љубена Каравелова и Светозара Марковића у српској књижевности и култури међу првима је уочио Јован Скерлић, именујући промене на примерима: *новог духа, нове науке и нових људи*. Нове идеје не долазе са Запада већ преко Руса, а промотери су Бугарин Љубен Каравелов и Светозар Марковић, „духовни вођ целог једног правца”, социјални и политички реформатор који „заузима значајно место у историји духовног живота српског“, који се држао начела: „револуција у духовима треба да претходи револуцијама политичким и социјалним” (Скерлић 1997: 366).

У српској историји књижевности основу реализма (који је постојао и пре дефинисања реализма као стилске формације и који произилази из књижевне праксе као наслеђа) чине: *доситејевска традиција* и *вуковска традиција* или *фолклорни реализам*, како су је дефинисали критичари, а које, на свој начин, помиње или има на уму и Каравелов.

На теоријско-критичком плану програмску основу реализма твори Марковићев манифест. Његов научни манифест је само наставак сродних захтева критике према књижевности, наслеђених из претходних епоха и претходни ономе што ће се од књижевности, наравно у измењеном облику,

тражити у новом времену: епоси модерне и данас. Зато што је реализам био повезан с појавом социјалистичког покрета у Србији, у основи Марковићевог манифеста налазе се идеолошко-естетичка и друштвено-ангажоване суштине и уметности и критике. Он је дао критику целокупне српске стварности из више аспеката: *друштвеног, економског, политичког и културолошког*, управо онако како је то пропагирао и Каравелов.

Закључак. Литерарни и програмски рад Љубен Каравелов започео је у Русији, наставио у Србији и Румунији а окончао у родној Бугарској. Кратак животни пут овог трибуна, показује наш прегледни чланак, обележен је националном борбом за слободу и социјална права свих народа на Балкану. Своје идеје он је пренео на Светозара Марковића и друге интелектуалце који су стварали у Србији у XIX веку. Утицајем, књижевним, публицистичким и критичким радом Каравелов је постао значајна личност српске политичке, књижевне, научне и културне сцене. Али тај утицај није био једностран. Анализа је указала, а историчари идеја и књижевна критика као култура показали, да је утицај био узајаман и да се проширио на остале битне појмове за књижевност и културу: дотицаје и подстицаје.

Заједно са С. Марковићем Каравелов је развио је живу политичку и књижевну активност. Снажно је утицао на дванаест година млађег саборца, културног делатника и националног прегаоца и подстицао га на писање програмских чланака „Певање и мишљење”, и „Реалност у поезији” као манифесте српског реализма. Међусобни утицај, додир и подстицај антологијски је именовао један од највећих писаца историје српске књижевне критике, Предраг Палавестра: „Обојица су веровали да књижевност има превасходно васпитни задатак; да друштвена свест одређује чак и естетска осећања; и да је свест о човековом друштвеном и историјском положају претежнија, па и пресуднија, од његових снова, душевних стања и личних расположења” (Палавестра 1992: 10).

Коришћени извори и литература

Каравелов 2019: Каравелов, Љ. *Је ли крива судбина*. Прир. Александар Пејчић Београд: Институт за књижевност и уметност, Чигоја штампа, 2019.

Marković 1963: Marković, S. *Pevanje i mišljenje*. Beograd: Izdavačko preduzeće „Rad“, 1963.

Иванић, Вукићевић 2007: Иванић, Д., Д. Вукићевић. *Ка поетици српског реализма*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.

Игњатовић 1992: Игњатовић, Ђ. Светозар Марковић и Љубен Каравелов – у политици и књижевности. – У: *Светозар Марковић и Љубен Каравелов у контексту*

словенске књижевности и културе. Ур. Миодраг Стојановић. Београд: Институт за књижевност и уметност, Балканолошки институт САНУ, 1992, 117–130.

Јеврић 2017: Јеврић, М. *Историја српске књижевности: реализам*. Књ. 1. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици; Бјеседа: Бања Лука, 2017.

Константинов 1939: Константинов, Г. *Вођи бугарског народног покрета: Раковски – Каравелов – Левски – Ботјов*. Прев. Тодор Маневић. Београд: Балканолошки институт, 1939.

Крестић 1965: Крестић, В. Писма због којих је Љубен Каравелов био затворен после убиства кнеза Михаила Обреновића. – У: *Зборник за друштвене науке*. Ур. Рајко Николић. Нови Сад: Матица српска, 63–75.

Марковић 1939: Марковић, Т. Љубен Каравелов у српској књижевности. – У: Љубен Каравелов. *Српске приповетке*. Београд: Библиотека југословенско-бугарске лиге у Београду, 1939, I–XVII.

Мирковић 1938: Мирковић, Н. *Љубен Каравелов: о стогодишњици његовог рођења*. Београд: Библиотека Југословенско-Бугарске лиге у Београду, 3–16.

Палавестра 1992: Палавестра, П. Балканско опредељење Марковића и Каравелова. – У: *Светозар Марковић и Љубен Каравелов у контексту словенске књижевности и културе*. Ур. Миодраг Стојановић. Београд: Институт за књижевност и уметност, Балканолошки институт САНУ, 1992, 9–13.

Пејчић 2018: Пејчић, А. *Књижевно дело Љубена Каравелова на српском језику*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2018.

Пејчић 2019: Пејчић, А. *Је ли крива судбина?* (Књижевна и публицистичка дела на српском језику). Београд: Институт за књижевност и уметност, Чигоја штампа, 2019.

Скерлић 1997: Скерлић, Ј. *Историја нове српске књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1977.

*Сборник с доклади
от Международна конференция
Петнадесети славистични четения
София, 16–18 юни 2022 г.*

ТОМ ВТОРИ

ISBN 978-619-7433-86-9

9 786197 433869

unipress.bg